

Hitzaurrea

Munduko ia herrialde guztietan, zerbitzuek gero eta garrantzi handiagoa dute, sektore horrek gero eta ekarpen handiagoa egiten baitio ekoizpenari, enpleguari eta atzerriko inbertsio zuzenari. Adibidez, garapen-bidean dauden ekonomietan, zerbitzuek osatzen zuten ekoizpenaren % 55a 2015ean, eta lanpostuen % 44a 2016an (Mashayekhi *et al.*, 2017). Zerbitzuen merkataritza ere hazten ari da, eta, 2015 eta 2016 artean, zerbitzuek guztizko esportazioetan duten partaidetza % 24tik % 28ra igo zen ekonomia garatuetan, eta % 14tik % 17ra garapen-bidean dauden ekonomietan. Ekonomia garatuak izan dira zerbitzuen hornitzaile nagusiak, baina garapen-bidean dauden ekonomiak dinamikoagoak izan dira salmentetan (Mashayekhi *et al.*, 2017). Zerbitzuen esportazioetan, hauek izan ziren kategoria nagusiak: bidaiak (% 24,0), beste zerbitzu batzuk (% 22,3) eta garraioa (% 17,6). (United Nations, 2020). «Beste zerbitzu batzuk» kategoriaren barruan sartzen dira, hain zuzen, ezagutza-arloko enpresa-zerbitzu intentsiboak (KIBS). Hauek dira KIBSen bereizgarri nagusiak: lan-indarren artean aditua den eskulanaren proportzio handia dute (graduatu asko, langile profesional asko, kalifikazio handiko lanak egiten dituztenak eta, askotan, ondo ordainduak); informazioaren eta komunikazioaren teknologien erabilera intentsiboa egiten dute, eta, batez ere, balio handiko zerbitzuak eskaintzen dizkiete beste enpresa batzuei eta sektore publikoari. Beraz, azken bi hamarkadetan, KIBSak izan dira zerbitzuen sektoreko segmenturik dinamikoenetako bat, ez soilik ekonomia garatuetan, baita garapen-bidean dauden ekonomietan ere (Crespi *et al.*, 2018; Rubalcaba *et al.*, 2018; Seclen- Luna y Moya-Fernández, 2020).

KIBSak, hortaz, beste erakunde batzuen enpresa-prozesuei ezagutzan input intentsiboak eskaintzen dizkieten enpresak dira (Miles, 2005). Eskualdeko eta nazioeko ekonomian, KIBSak giltzarri izan dira berrikuntzan, berrikuntza-sistemetako eza-gutzaren eramaile, ekoizle eta bitartekari direnez (Hsieh *et al.*, 2015; Cooke eta Leydesdorff, 2006; Den Hertog, 2000). Nolanahi ere, horrekin batera, KIBSek zeregin garrantzitsua dute beren bezeroen nazioartekotze-prozesuan ere (Braga *et al.*, 2017; Doloreux eta Laperriere, 2014; Di María *et al.*, 2012); KIBSek eskaintzen duten ezagutza eskuratzeak eragin kritikoa izan dezake enpresen nazioartekotzean (Kamp eta Ruiz de Apodaca, 2017; Shearmur *et al.*, 2015).

Zerbitzu digitalen munduko esportazioak (zerbitzu horietako asko KIBSak dira), zerbitzuen guztizko esportazioak baino azkarrago hazi dira: guztizkoaren % 45etik % 52ra igo dira 2005etik 2019ra bitartean (UNCTAD, 2022). Askotan, informazio- eta

ezagutza-iturri berriak behar dira enpresak lehiatu eta hazi daitezen, aldez aurretik merkatu horiek gutxi edo batere ezagutzen ez badituzte. Enpresek ezagutza-oinarri sendoa garatu behar dute mugez haraindi arrakastaz lehiatzeko, atzerriko merkatuetan zailtasunak izan baititzakete (Fletcher *et al.*, 2013). Bezeroak nazioartekotzea eragile bat izan daiteke KIBSek ere beren eragiketak zabal ditzaten, bezeroei informazio egokia emanaz eta beren ezagutza berriak baliatuz merkatu berrietara zabaltzeko (Roberts, 2000). Ale berezi honek KIBSek enpresen nazioartekotzean zein berrikuntza-prozesuetan betetzen duten zeregin garrantzitsua du aztergai, eta sortzen ari den ikerketa-eremu honetako ezagutza zabaltzea du helburu. Ikerketa kuantitatiboa zein kualitatiboa aurkezten ditu, eta Euskal Autonomia Erkidegoko, Espainiako beste eskualde batzuetako eta Latinoamerikako material enpirikoan oinarritzen da.

Lehenengo artikuluan, **Arantza Zubiaurrek**, **Kristina Zabalak** eta **Eduardo Sistik** proposatzen dute aztertzea ea KIBSen eskaria hazten ari den manufaktura-sektorean, eta ea KIBSen nazioartekotze gero eta handiagoa manufaktura-sektorea nazioartekotzearen emaitza den. Erlazio horien arteko aldeak nabarmenak izan daitezke KIBS kategoria batzuetan ere. Egileek Espainiako bi eskualdetan oinarritzen dute azterketa, biak ere oso industrialak eta KIBSak dituztenak: Euskadi eta Katalunia. Input-Output metodologia erabiliz, egile horiek KIBSen eskariaren bilakaera eta nazioarteko merkatuetara izandako irekitzea aztertzen dituzte. Egileek iradokitzen dutenez, baliteke «berrikuntza-nazioartekotze» zirkulu bertuosoa bat egotea, eta eskualde horietako bakoitzean ezarritako politikek zeregin garrantzitsua jokatu izana joera horiek sortzeko orduan.

Bigarren artikulua **Ciara O’Higgins**, **Inmaculada Freije**, **Alberto de la Calle** eta **Antonio Martínezek** idatzia da, eta C-KIBSek (alegia, sormen arloko KIBSek) nazioartekotzeko dituzten zailtasunak azaltzen ditu. Egileen iritziz, nazioarteko merketinaren esparruan nagusi den esparru teorikoa ez da egokia C-KIBSei aplikatzen zaienean, kultura- eta sormen-ezagutzara bideratuta baitaude. Euskal Autonomia Erkidegoan 2019an eta 2020an egindako proiektuaren azterketak erakusten duenez, C-KIBS asko ez dira, ikuspegi tradizionalari jarraikiz, merkatu geografiko batera edo batzuetara zuzentzen; aitzitik, «bezero-hobietan» jartzen dute indarra, haien kokapen geografikoa edozein dela ere. C-KIBSek nazioartekotzeko oztopoei aurre egin zieten, hala nola merkatu-aukera berriak bilatzen laguntzeko informazioa eskuratzeko mugak eta antolamendu- eta negoziazio-gaitasunik eza. Horrek iradokitzen du politikak egiten dituztenek C-KIBSei lagundu beharko lieketela beren harreman-kapitala erakitzen, bai tokiko merkatuetan, bai nazioarteko merkatuetan.

Hirugarren artikulua, **Alfredo Eusebio Payák** idatzia, kultura- eta sormen-ezagutzen sistema intentsiboei buruzkoa da, non kultura- eta sormen-industriak (CCI) eta C-KIBSak gurutzatzen diren. Egileak Europako bost C-KIBS enpresa aztertzen ditu, eta sortzen dituzten zerbitzuak eta gainditu beharreko arazoak identifikatzen ditu. Oro har, Europak kontzentrazio geografikorako eta kostuen eta onuren polarizatorako joera erakusten du, bai kultura- eta sormen-ekonomian, bai ekonomia

digitalean. Politikak eta estrategiak kontuan hartu beharko dituzte eskualdeen arteko desberdintasunak eta ezagutza-oinarrien desberdintasunak (prestakuntza, ideia gidariak eta ibilbideak barne) horrelako proiektuak finantzatzean.

Miren Estensoro, Mikel Albizu, Asier Murciego eta Carla Peletierek KIBSak EAEn kokatzeko erabakigarri diren faktoreei erreparatzen diete. Jarduera Ekonomikoen Direktorioko, Udal Hezkuntzaren Estatistiketako eta 2009 eta 2019ko Erroldako informazio ofizialetik abiatuta, egileek azterketa kuantitatibo ez-parametrikoko bat egiten dute, eta azterketa bisual batekin osatzen dute. Emaitzek erakusten dutenez, KIBSen kontzentrazioak, teknologia-parkeen bidez, espezializazioari lotutako aglomerazioaren abantailak bultzatzen ditu. Alde handiak daude KIBS mota bakoitzaren kokapen-ereduen artean. C-KIBSak hiri-inguruneetan edo hiri handietan daude; P-KIBSak (KIBS profesionalak), berriz, hiri-inguruneetan zein hirikoak ez direnetan; eta T-KIBSak (KIBS teknologikoak) manufaktura jardueretatik hurbilago daude, eta errazago ugaritzen dira hirikoak ez diren inguruneetan. Maila anitzeko gobernantza, hiri-inguruneak barne hartuta, beharrezkoa da KIBSek lurraldeen «espezializazio inteligentean» duten zeregina aitortuko duten estrategietarako.

Bosgarren artikulua **Aimar Basañez, Jon Barrutia eta Arturo Rodríguez**ek idatzia da, eta frogatzen du KIBSek betetzen dituzten zerbitzu-eginkizunak ez direla enpresa horienak bakarrik. Baliteke KIBS enpresak espezialistak izatea zerbitzu horietan, baina badira bestelako manufaktura enpresa batzuk ere zerbitzu aurreratuetan ematen dituztenak. Fabrikatzaile horien oinarrizko gaitasunak, jakina, ondasunak ekoizteko eskatzen direnak dira, baina, gainera, beren gaitasun teknologikoak beste funtzio batzuetarako balia ditzakete. Egileek Euskal Autonomia Erkidegoan kokatutako hamahiru manufaktura-enpresa nazioartekoturen kasu ugariren azterketa kualitatiboa egin dute. Enpresa horien esperientzia teknikoa dauden teknologien erabilera, aldaketa eta egokitzapenetan duten ezagutza metatuan oinarritzen da (enpresa bakoitzaren eskalan). Beren gaitasun teknologikoari esker, fabrikatzaile horiek zerbitzu aurreratuen bidez egin ditzakete berrikuntzak, kokatuta dauden ekoizpen- eta berrikuntza-sistemetan (eskualdekoak) ezagutza transferitzeko aukera emanez. Aurreko guztiak erronka berriak planteatzen dizkie politikak egiten ditzutenei, zerbitzu aurreratuetan sustatzera bideratutako politikak diseinatzerakoan; izan ere, KIBS enpresetara ez ezik, KIBS motako funtzioak ematen dituzten erakunde guztietara ere bideratu behar dira politika horiek.

Francisco Callado, Marta Fernández eta Natalia Utreroek idatzitako artikulua I+G zerbitzuen deslokalizazio-jarduerak KIBS enpresen eta KIBS ez diren enpresen emaitza berritzailean (produktuaren eta prozesuaren berrikuntza) duen eragina aztertzen du. Berrikuntza Teknologikoaren Paneleko (PITEC) informazioan oinarritzen da: zerbitzu-enpresak zein manufaktura-enpresak sartzen dira, eta haien berrikuntza-emaitzak eta zerbitzu teknologikoen inportazioa identifikatzeko aukera ematen du. Emaitzen arabera, deslokalizazio-jarduera berrikuntza-jarduera garrantzitsua da enpresa guztientzat. Deslokalizazio-jarduerak sortzen duen ezagutza-transferentzia ba-

liagarria izan daiteke Espainiako enpresetan produktu eta prozesu berriak garatzeko. Hala ere, erlazio hori ez da berdina azpilagin guztietan: badirudi erlazio sendoagoa dagoela manufaktura-enpresetan KIBSetan baino. Hori oinarri hartuta, egileek ondorioztatzen dute KIBSak ez lirakeela hain eraginkorrak izango atzeritik transferitutako I+G zerbitzuak beren berrikuntza-prozesuetan eraldatzeko.

Zazpigarren artikulua **Jean Pierre Seclen** eta **Pablo Moyak** idatzia da, eta aztertzen du KIBSek zenbateraino egiten dituzten nazioartekotze-jarduerak garapen-bidean dauden herrialdeetan, Perun kasurako. Horretarako, egileek gerenteez emandako erantzunak erabili dituzte, galdetu baitzieten beren enpresen barne-merkatuaren partaidetzan espero duten igoerari buruz eta kanpo-merkatuetan hazteko duten aukerari buruz. Era berean, KIBSak kanpo-merkatura irekitzeko aukeretan eragin positiboa duten faktoreak aztertzen dituzte. Peruko KIBSak beren barne-merkatura bideratuago daude. Nolanahi ere, beren eragiketarako kanpo-merkatura irekitzeko bidean, hiru faktorek eragiten dute: enpresak egiten duen berrikuntza ez-teknologikoa (antolakuntza eta marketinaren arlokoa); langileen hezkuntza maila (goi-mailako hezkuntza), eta bezeroekiko harremanak. Hiru faktore horiek KIBSen naziortekotzearen bultzatzailetzat har daitezke, eta, zehazki, KIBSen taimainak, antzinatasunak eta motak ez dute eragiten harreman horietan. Politikak formulatzen dituenaren erronka politika dualak diseinatzea da: batzuk KIBSen berrikuntza sustatzen dutenak, eta beste batzuk berrikuntza hori hornikuntza-kate lokal zein globaletan txertatzen laguntzen dutenak. Kualifikazio handiko eskulana politika horien guztien berezko ezaugarria izan daiteke.

Zortzigarren artikulua **René Castro**, **Valentina Schmitt** eta **Elizabeth Aylasek** idatzi dute, eta KIBSen naziortekotzean eragina duten faktoreak aztertzen dira hemen ere. Egileek 674 KIBSeko lagina lortu dute Peruko Enpresen Inkesta Nazionalan (ENE) oinarrituta. Emaitzek erakusten dutenez, gaitasun digitalak (online erosketak eta erosketa-aginduetarako softwarearen erabilera) eta KIBSek beren ezagutza-oinarriaren arabera ezarritako berrikuntzak KIBSen esportazio-jarduera azal dezaketen faktoreak dira. P-KIBS eta C-KIBSek erlazio positiboak dituzte berrikuntzaren (produktuarena zen antolamenduarena) eta esportazio-errendimenduaren artean, T-KIBSek baino neurri handiagoan. Beraz, bi faktore horiek Peruko KIBSen naziortekotzearen bultzatzaileak dira, bereziki zeharkako esportazioetan. Egileen arabera, esku-hartze politikoez ez lukete soilik KIBSen berrikuntza sustatu behar; kontuan hartu beharko lirakeke, orobat, KIBSen esportazio-potentziala eta ekosistema digitalen eta tokiko berrikuntzaren sustapenean duten eginkizuna.

Bederatzigarren eta azken artikulua **Dimária Silva e Meirelles** eta **José Geraldo de Araújo Guimarães**ek idatzia da, T-KIBSek (ezagutza teknologikoko edukia duten zerbitzu-jarduerak) Brasilen naziortekotzeko duten potentziala identifikatzea du helburu. Egileek zerbitzu-prozesua islatzen duen eta zerbitzuetara sartzeko oztopoak eta teknologia digitalen erabilera identifikatzen dituen eredu bat proposatzen dute. Emaitzek erakusten dutenez, nahiz eta T-KIBS batzuen esportazioak hazi egin diren,

hazkunde hori oso txikia izan da munduko liderren aldean. Hobetzeko tarte handia dago horrelako zerbitzuen esportazioen hazkunderako beharrezkoak diren baldintzen garapenean.

Ale berezi honek editoreen, zuzentzaileen eta egileen ahalegin kolektiboa eskatzen du (oso eskertuta gaude), eztabaida zabaltzeko eta KIBSak hobeto ulertu ahal izateko. Helburua izan da KIBSen berrikuntza- eta nazioartekotze-prozesuak aztertzea, KIBSek beren bezeroen prozesu horietan duten zeregina aztertzea, eta, mundu industrializatuaz haratago, garapen-bidean dauden ekonomien testuingurua ere kon-tuan hartzea. Espero dugu ekarpen hauek lagungarri izatea arreta handiagoa jar da-din aztertu diren gaietan, planteatzen diren etorkizuneko ikerketetan izan ditzaketen ondorioetan, eta politikak egiteko arduradunek izan ditzaketen erronketan, enpresa-arazo berri askori aurre egiteko KIBSetara jo daitekeen garai nahasietan sartzen ari garen neurrian.

Aipatutako artikuluez gainera, Ekonomiaz aldizkariaren edizio honek beste bi lan ere baditu, *Beste kolaborazio batzuk* atalean jasotakoak.

Óscar García Vaquerizo, Javier Corral, Noemí Peña eta Ainhoa Saituak gero eta garrantzitsuagoa den gai bati heldu diote: enpresen gizarte-erantzukizunari, zehazki, ingurumenaren arloan duten erantzukizunari. Egileek ekonomiaren lau sektoretako (energia, industria, ehungintza eta kontsumoa) enpresa garrantzitsuen dibulgazio-praktikak aztertu eta neurtzen dituzte, aurkeztu behar dituzten Infor-mazio Ez-Finanziarioaren Agirietan (IEFA) jasotako ingurumen-gaiei dagokie-nez. Lanak ondorioztatzen duenez, batez besteko dibulgazio-maila ona dela esan badaiteke ere, badira aldeak aztertutako enpresen artean. Jardunbide onenak dituzten enpresak eta sektoreak beste enpresa batzuentzako gida eta laguntza izan nahi dute, IEFAk egiteko orduan.

Azkenik, **Lucía Gorjón, Kristina Kallage eta David Martínez de Lafuentek** Euskal Herriko Unibertsitateko (UPV/EHU) Ikasleen Laneratzeari buruzko Inkestaren datuak aztertu dituzte, jakiteko prestakuntza-ibilbideetan gizonen eta emakumeen artean dauden aldeak nola eragiten duten EAeko graduatu nesken eta mutilen artean dauden laneko genero-arrakaldetan. Eraitzen arabera, genero-desberdintasunak ez dira lan-merkatuan okerrago txertatzearen ondorio, lan-baldintza okerragoak izatearen ondorio baizik (ordu gutxiagoko eta soldata baxuagoko lanak).

ERREFERENTZIAK

- BRAGA, A.; MARQUES, C.S.; SERRASQUEIRO, Z. (2017): «KIBS' key dimensions: a qualitative study on innovation, knowledge, networks, location and internationalisation», *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, 32(3): 364-385.
- COOKE, P.; LEYDESDORFF, L. (2006): «Regional Development in the Knowledge-Based Economy: The Construction of Advantage», *Journal of Technology Transfer*, 31: 5-15.
- CRESPI, G.; KATZ, J.; OLIVARI, J. (2018): «Innovation, natural resource-based activities and growth in emerging economies: the formation and role of knowledge-intensive service firms», *Innovation and Development*, 8(1): 79-101.
- DEN HERTOOG, P. (2000): «Knowledge-intensive business services as co-producers of innovation», *International Journal of Innovation Management*, 4(4): 491-528.
- DI MARIA, E.; BETTIOL, M.; DE MARCHI, V.; GRANDINETTI, R. (2012): «Developing and managing distant markets: The case of KIBS», *Economía Política: Journal of Analytical and Institutional Economics*, 29(3): 361-79.
- DOLOREUX, D.; LAPERRIERE, A. (2014): «Internationalisation and innovation in the knowledge-intensive business services», *Service Business*, 8(4): 635-657.
- FLETCHER, M.; HARRIS, S.; RICHEY, R.G., JR (2013): «Internationalization knowledge: What, why, where, and when?», *Journal of International Marketing*, 21(3): 47-71.
- HSIEH, H-N.; CHEN, C-M.; WANG, J-Y.; HU, T-S. (2015): «Knowledge-Intensive Business Services as Knowledge Intermediaries in Industrial Regions: A Comparison of the Hsinchu and Tainan Metropolitan Areas», *European Planning Studies*, 23(11): 2253-2274.
- KAMP, B.; RUIZ DE APODACA, I. (2017): «Are KIBS beneficial to international business performance: Evidence from the Basque Country», *Competitiveness Review*, 27(1): 80-95.
- MASHAYEKHY, M.; ITO, T.; ANTUNES, B.; KIDANE, M. (2017): «The role of the services economy and trade in structural transformation and inclusive development and sustainable development goals», en Mashayekhy, M. & Antunes B. (Eds). *Services and Structural Transformation for Development*. United Nations Conference on Trade and Development - UNCTAD, (pp. 2-10). New York: USA.
- MILES, I. (2005): «Knowledge intensive business services: Prospects and policies», *Foresight*, 7(6): 39-63.
- PINA K.; TETHER B.S. (2016): «Towards understanding variety in knowledge intensive business services by distinguishing their knowledge bases», *Research Policy*, 45(2): 401-413.
- ROBERTS, J. (2000): «The internationalization of knowledge intensive service firms», en Andersen, B.; Howells, J.; Hull, R.; Miles, I.; Roberts, J. (Eds.) *Knowledge and Innovation in the New Service Economy*, Edward Elgar, 159-177, Cheltenham, Northampton.
- RODRÍGUEZ, M.; CAMACHO, J.A. (2010): «Are knowledge-intensive business services so «hard» innovators? Some insights using Spanish microdata», *Journal of Innovation Economics*, 5: 41-65.
- RUBALCABA, L.; LAGUNES, H.; REYNOSO, J. (2018): «Service innovation in developing economies», in F. Gallouj and Djellal, F. (Eds). *A Research Agenda for Service Innovation*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, pp. 68-84.
- SECLEN-LUNA, J.P.; MOYA-FERNÁNDEZ, P. (2020): «Exploring the relationship between KIBS collocation and the innovativeness of the manufacturing firms in Latin America», *Journal of Regional Research*, 48(3): 69-84.
- SHEARMUR, R.; DOLOREUX, D.; LAPERRIERE, A. (2015): «Is the degree of internationalization associated with the use of knowledge intensive services or with innovation?», *International Business Review*, 24(3): 457-465.
- STRAMBACH, S. (2008): «Knowledge-Intensive Business Services (KIBS) as drivers of multilevel knowledge dynamics», *International Journal of Services Technology and Management*, 10(2/3/4): 152-174.
- UNCTAD (2022): «Digitalisation of services: What does it imply to trade and development?», United Nations Conference on Trade and Development. Geneva: Switzerland.
- UNITED NATIONS (2020): «2019 International Trade Statistics Yearbook», New York: USA.